

Kristijonas Donelaitis ir XIX amžiaus lietuvių poezija: skaitymo variantai

EGLĖ KETURAKIENĖ

Vilniaus universitetas, Kauno fakultetas, Kalbų, literatūros ir vertimo studijų institutas,

Muitinės g. 8, 44280 Kaunas

El. paštas egle.keturakiene@knf.vu.lt

Straipsnyje, remiantis Hanso Roberto Jausso recepcijos teorija, nagrinėjama, kaip K. Donelaičio kūryba buvo vertinama ir interpretuojama XIX a. lietuvių poezijos kūrėjų – skaitytojų (S. Stanevičiaus, S. Gimžausko, V. Kudirkos, Pr. Vaičiaičio, Maironio), aptariamoms genetiškai ir tipologiškai bendros teminės, idėjinės ir poetikos sąsajos.

Raktažodžiai: Donelaitis, XIX a. lietuvių poetai – skaitytojai, Jausso recepcijos teorija, apibrėžtas horizontas, poetika

ĮVADAS. TRUMPA NAUJAUSIŲ TYRIMŲ APŽVALGA. METODOLOGINĖS SKAITYMO PRIEIGOS

Naujausi donelaitikos tyrimai publikuoti straipsnių rinkinyje *Kristijono Donelaičio reikšmės* (2016), išsamiai analizuotos „Metų“ ir pasakėčių sąsajos su Antikos literatūra [3; 4], nagrinėti tekstologiniai [35], naratyvumo ypatumai [33], detaliai aptarta maisto paradigma kaip protestantizmo įtvirtinimas „Metuose“ [26], išsamiai nagrinėtos galimos paralelės tarp „Metų“ ir S. Daukanto istoriografijos pasiremiant semiotine U. Eco idealaus skaitytojo koncepcija [2]. Šis tyrimas grindžiamas Hanso Roberto Jausso recepcijos teorija, kurią „galėtume dar vadinti skaitymo estetika“ [16, 65]. Daugiareikšmio literatūros kūrinio sampratą H. R. Jaussas aiškina kaip partitūros – muzikos rašto – skaitymą: „Literatūros kūrinys labiau panašus į partitūrą, kurioje išgaunamas vis naujas skaitymo rezonansas“, paverčiantis „jį aktualia būtimi“ [13, 213]. Siūloma literatūrą traktuoti kaip „nenutrūkstamą kūrinio ir skaitytojo dialogą“, galintį įveikti atotrūkį tarp „jo istorinio ir estetinio aspekto“ [13, 211]. Literatūros suvokimo procesą apibūdinamas kaip dialoginę literatūrinę komunikaciją, kaip klausimų ir atsakymų seką, H. R. Jaussas kritikuoja „superskaitytojo“ [14, 147] ir akcentuoja aktyvaus skaitytojo vaidmenį [14, 225]. Jis tikslina hermeneutikos įtvirtintą literatūros kūrinių supratimą / aiškinimą kaip savaime įvykstantį praeities ir dabarties horizontų „suliejimą“, pastarąjį vadindamas naiviu: kviečia nepamiršti teksto kitiškumo ir jo kitimo [15, 208]. Pasak H. R. Jausso, „literatūrinės komunikacijos dialogiškumo (at)pažinimas yra kitimo problemos dėmuo įvairiuose arealuose: tarp generatoriaus ir priėmėjo, tarp teksto praeities ir gavėjo dabarties, tarp skirtingų kultūrų“ [15, 208]. Recepcijos istorinis metodas pabrėžia „dialoginį veiklųjį santykį tarp kūrinio, skaitytojo ir naujo kūrinio, kuris gali reikštis tokiais ryšiais: kūrinys – suvokėjas, klausimas – atsakymas, problema – sprendimas“ [13,

211]. H. R. Jaussas konkretina ir hermeneutikos vartojamą horizonto sąvoką, teigdamas, jog negali būti universalus horizonto be ribų: „Etimologinė „horizonto“ reikšmė, atėjusi iš graikų *horizein* (atriboti, atskirti), yra regėjimo lauko riba“ [15, 199]. Pasak jo, literatūros kūrinių horizontas visada yra kintantis dydis, priklausantis nuo skaitančiojo / interpretatoriaus perspektyvos: „horizontas yra apribotas mūsų žvilgsnio <...> nuolat judantis ir keičiamas“ [15, 200]. H. R. Jaussas pasiūlė ir savąją poetinio teksto aiškinimo teoriją, pagrįstą „trijų žingsnių“ – supratimo, interpretacijos ir taikymo – vienybe [14, 139].

XIX AMŽIAUS LIETUVIŲ POEZIJOS KŪRĖJAI – KRISTIJONO DONELAIČIO KŪRYBOS SKAITYTOJAI

XIX a. lietuvių poetiniai tekstai liudija, jog kai kurie lietuvių poetai buvo ir K. Donelaičio kūrybos skaitytojai. Žinoma, paralelių tarp K. Donelaičio kūrybos ir XIX a. lietuvių poezijos galima atpažinti ir daugiau, juolab kad lietuvių literatūrologijoje esama semiotinio tipologinio K. Donelaičio ir Antano Baranausko poezijos tyrimo susitelkiant į „drabužio figūros išryškinamą asmens sampratą“ [28, 49] panašumą, tačiau šiame straipsnyje apsiribojama tik tais XIX a. lietuvių poetais, kurie į lietuvių literatūros istoriją įsirašė kaip K. Donelaičio kūrybos skaitytojai: laikomasi H. R. Jausso suformuluoto metodologinio principo – apibrėžto horizonto sampratą. Straipsnio tikslas – remiantis H. R. Jausso recepcijos teorija, aptarti, kaip K. Donelaičio kūryba buvo suprantama / skaitoma / interpretuojama XIX a. lietuvių poezijos kūrėjų – skaitytojų, kokie jos tematiniai, idėjiniai ir poetikos aspektai buvo sureikšminti ir aktualizuoti XIX a. lietuvių poetinėje kūryboje.

Kristijonas Donelaitis ir Simonas Stanevičius

Simono Stanevičiaus literatūrinis palikimas rodo, jog „pirmajam lietuvių filologui profesionalui“ [23, 627] K. Donelaičio kūryba buvo geros literatūros pavyzdys. S. Stanevičius suprato, kad lietuvių kalbos gramatikos mokymasis neįmanomas be geriausių lietuviškų knygų skaitymo, todėl į 1829 m. pakartotinai perleistą lotynišką anoniminę gramatiką su nauja lietuvių kalbos antrašte „Trumpas pamokymas kalbos lietuviškos, arba žemaitiškos“, į prakalbos tekstą „Skaitysiantiems“, įtraukė būsimiems gramatikos skaitytojams, jo supratimu, naudingus lietuvių raštijos tekstus. Asmeniniame S. Stanevičiaus sudarytame „geriausių knygų lietuviškų“ kanone pirmoji vieta visgi skiriama ne K. Donelaičio kūrybai, bet Mikalojaus Daukšos „Sakymams“, skaityti vertiems „dėl kalbos ir krikščioniško pamokslų“, ir Konstantino Sirvydo „Punktams sakymų“ [31, 508]. Akivaizdu, jog šį hierarchinį pasirinkimą lėmė tai, jog minėtieji autoriai, kaip ir pats S. Stanevičius, buvo Didžiosios Lietuvos kūrėjai, tęsę ne protestantiškosios, bet katalikiškosios kultūrinės tradicijos kryptį. „Raštams lietuvininkų Prūsų“, K. Donelaičio „Metams“, išleistiems Liudviko Rėzos 1818 m., buvo paskirta antroji vieta. Tai, jog S. Stanevičius buvo aktyvus K. Donelaičio kūrybos skaitytojas, rodo ir kitas jo literatūrinis darbas – „Šešios pasakos“. Pasak Juozo Girdzijausko, „visa išlikusi Stanevičiaus kūryba (viena odė ir šešios pasakėčios) buvo paskelbta 1829 m. leidinyje Šešios pasakos kartu su K. Donelaičio pasakėčiomis“ [23, 631]. S. Stanevičiaus „Šešios pasakos“ pasirodė kartu su „Prakalba“, pasirašyta slapyvardžiu J. J. V. Lietuvis (tikroji autoriaus tapatybė nežinoma iki šiol), kuri „svarbi literatūros kritikai ir poetikai“ [23, 631]. Šioje prakalboje, kreipimosi tekste į skaitytojus, „mielus žemaičius“, vėlgi minima pirmoji „Metų“ publikacija nurodant švietėjišką tikslą – „norintiems pažinti rašymo būdą Donelaičio surišto kalboj, tai yra eilėse“ [31, 37], pateikiamas sukirciuotas „Metų“ rudens aprašymo fragmentas, taip pat minimas „garbingo vyro“ L. Rėzos išleistas 1824 metų

Ezopo pasakėčių rinkinys su pridėtomis K. Donelaičio pasakėčiomis ir paaiškinama, kodėl S. Stanevičiaus pasakėčios eina pirma K. Donelaičio: „Jis yra mūsų žemės rašytojas: kad tuo tarpu Donelaitis, nors lietuvnininkas, bet prūsas“ [31, 45]. Bendra genetinė ir tipologinė K. Donelaičio ir S. Stanevičiaus vienijančia jungtimi, tarpininke tarp skirtingo turinio poetinių tekstų tampa žanro tradicija – antikinės pasakėčios pasirinkimo strategija, kuri abiejų kūrėjų transformuojama į originalų pasakėčios tekstą ir į savojo laiko kultūrinį ir socialinį kontekstą. Dalios Dilytės teigimu, „Donelaitis laikėsi tų pačių principų, kaip ir kiti XVIII a. pasakėčių kūrėjai. Pastarieji kartais rinkosi senus siužetus, kartais kūrė savus, bet visada stengėsi būti originalūs, suteikdami ezopiniam pasakojimui naują interpretaciją“ [4, 74–75]. Kai kurių S. Stanevičiaus pasakėčių siužetinis pamatas taip pat pagrįstas antikinės Ezopo pasakėčios žanrine atmintimi („Lapė ir juodvarnis“ turi siužetinių panašumų su Ezopo „Varna ir lapė“ [8, 127], „Lapė ir žąsys“ primena Ezopo pasakėčių „Lapė ir vynuogės“ [8, 85], „Žmogaus ir levo“ antikinis prototipas – Ezopo pasakėčia „Žmogus ir liūtas“ [8, 26]), tačiau, kaip ir K. Donelaičio pasakėčių atveju, tai tik individualios kūrybos „molis“ kuriant savąją pamokomojo pobūdžio istoriją. Nuo literatūrinio protėvio Ezopo ir K. Donelaičio, ir S. Stanevičiaus pasakėčios skiriasi ir tuo, jog yra parašytos eilėmis, o K. Donelaitis yra ir vienintelis kūrėjas, kūręs pasakėčias hegzametru [4, 398]. K. Donelaičio ir S. Stanevičiaus literatūrinės pasakėčias nuo ezopinio pasakojimo ir vieną nuo kitos skiria ir moralo forma: Ezopas apsiriboja lakonišku pamokymu, „Donelaičio moralai – ilgi“ [4, 388], o S. Stanevičius jį integruoja į viso pasakojimo audinį.

Sugretinus K. Donelaičio ir S. Stanevičiaus pasakėčias matyti, jog bendrų identiškų siužetų nėra, tačiau abiejų kūrėjų pasakėčias, kuriose akcentuojamas tautinės bendruomenės kultūrinės ir moralinės savivokos ugdymas, jungia bendra Apšvietos epochos ideologija. Pasak B. Genzelio, „Lietuvoje švietėjiškoji ideologija susidūrė su I. Kanto filosofija“, kuria „buvo domimasi Vilniaus universitete ir Mažajoje Lietuvoje“ [10, 7–8]. Antai pasakėčioje „Rudikis jomarkininkas“ K. Donelaitis „išsako tą pačią kaip ir Kantas Apšvietos amžiui būdingą proto aukštino idėją“ [4, 378]. S. Stanevičiaus pasakėčia „Lapė ir juodvarnis“, alegorine kalba išjuokianti sąmoningumo stoką, taip pat perteikia švietėjišką turinį, savarankiško proto būtinybę, skelbtą I. Kanto, kuris švietimą apibūdino kaip žmogaus išsilaisvinimą „iš nesavarankiškumo, dėl kurio žmogus pats kaltas. Nesavarankiškumas yra nesugebėjimas naudotis savo protu kitų nevadovaujamam“ [17, 423]. „Metus“ ir S. Stanevičiaus pasakėčių „Arklys ir meška“ taip pat jungia I. Kanto Apšvietos ideologija, kritikuoji „tingumą ir bailumą <...>, dėl kurių tokia didelė dalis žmonių vis dėlto mielai visą gyvenimą lieka nesavarankiški“ [17, 423]. S. Stanevičiaus pasakėčioje „Aitvarai“ gyva ir „Metuose“ įtvirtinta žemdirbystės kultūra, šlovinanti kasdienio darbo vertę. Ši pasakėčia perteikia švietėjišką būties sampratą, jog ne mitologinė būtybė (mitinis aitvaro vaizdinys), bet gebėjimas savarankiškai remtis savo protu ir kasdienės pastangos kuria žemdirbio gėrį ir žmogiškiosios būties pilnatvę. K. Donelaičio pasakėčia „Lapės ir gandro česnis“ brėžia tipologines tematines ir idėjines paraleles su S. Stanevičiaus pasakėčiomis „Lapė ir žąsys“ ir „Žmogus ir levas“. Pirmąsias dvi pasakėčias vienija abiejų autorių kvietimas pažinti „šelmystes“: ir K. Donelaitis, ir S. Stanevičius kritikuoja klastą, apgaule, netikros draugystės siūlymą. „Lapės ir gandro česnis“ ir „Žmogus ir levas“ pasakėčias sieja ir „neteisingo žodžio“ kritika.

K. Donelaičio ir S. Stanevičiaus poetinę kūrybą vienija ir tautinės savimonės akcentavimas, išreikštas evangeline meilės artimui idėja. „Lapės ir gandro česnyje“ išsakytas K. Donelaičio „kreipimasis į savo tikėjimo brolius“ mylėti savo artimą [4, 375] įtvirtinamas ir S. Stanevičiaus odeje „Šlovė žemaičių“ (1823), kurioje „nubrėžiamas <...> herojinis

žemaičių ir juos palaikančių lietuvių kultūros triumfas“ [30, 121] ir džiaugiamasi, jog žemaičių lituanistinėje ir kultūrinėje veikloje buvo realizuota evangelinė meilė artimui: „meilė tarp jų išsiliejo“ [31, 63]. „Metus“ ir „Šlovę žemaičių“ jungia ir tautinės savimonės, pagrįstos prigimtinė kalba, stiprinimas, išreikštas džiaugsmo poetika. „Vasaros darbuose“ Pričkus džiaugsmingai sveikina kiekvieną, kuris lietuviškai kalbėdamas garbina Lietuvą [5, VD, 6–7], o S. Stanevičiaus odės lyrinis subjektas džiaugiasi Vilniaus universiteto alumnų, žemaičių kultūrinė veikla, kurioje „atgijo garbė tėvų“ ir prigimtinė kalba [30, 61]. Minėtus kūrinius sieja ir analogiška poetinių tekstų dialoginė-komunikacinė prigimtis. „Metuose“ dialogai yra dominuojantys [3, 128]. Poemos veikėjai kalba, pamokslauja „ne sau“, o kitiems lietuvininkams – tokiu būdu K. Donelaitis steigia protestantiškojo tikėjimo ir bendruomeninio sugyvenimo būdą. S. Stanevičiaus odėje taip pat dominuoja „dialogas ir <...> sveikinimosi gestas“ [29, 122–123]. Minėtus poetų kūrinius jungia ir antikinio epo poetikos tradicija. „Šlovėje žemaičių“ įtvirtintas LDK kunigaikščių vardų pasveikinimų ar pašlovinimų katalogas, kuriuo pabrėžiamas LDK istorinės gyvybės ryšys su žemaičių kultūrinė veikla, atliepia „Metų“ katalogo poetiką. Pasak D. Dilytės, „katalogai apskritai nėra bereikšmiai vardijimai ar išskaičiavimai. Manoma, kad jie atsirado iš maginių formulių. <...> Įvardijant <...> asmenį vardu, jis tarsi pašaukiamas, iškviečiamas“ [3, 145]. Pasveikinimai ar pašlovinimai, įkūnijantys LDK praeities gyvybę, primena K. Donelaičio sveikinimų poetiką iš „Vasaros darbų“ dalies, kurioje kviečiama džiaugtis Dievo dovanota gyvybės švente ir sveikinama visa lietuvininkų bendruomenė, prigimtinė kalba ir darbu šlovinanti Lietuvą [5, VD, 1–6]. S. Stanevičiaus odės ryšį su „Metais“ rodo ir dar viena antikinio epo poetikos detalė – epinė charakteristika, pasireiškianti vieno epiteto vartojimu. Pasak D. Dilytės, „epitetai yra ryškūs epinio žanro kūrinio bruožas“ [3, 156]. Tai būdinga ir Homero epui, ir K. Donelaičio „Metams“ [3, 158]. S. Stanevičiaus odėje į LDK kunigaikščius irgi kreipiamasi vienu asmenį apibūdinančiu epitetu – per epinę poetikos raišką pabrėžiamas jų herojiškumas, sąsaja su Antikos herojais.

Kristijonas Donelaitis ir Silvestras Gimžauskas

Ne vienas K. Donelaičio vardas minimas ir XIX a. vidurio Silvestro Gimžausko romantinėje naratyvinėje poezijoje, kurios pagrindinė „idėja – gimtosios lietuvių kalbos aukštinimas“ [32, 24]. K. Donelaičio ir S. Gimžausko poetinę kūrybą sieja tautiškumo, ypač prigimtinės kalbos, reikšmės akcentavimas. Antai S. Gimžausko poetiniame pasakojime „Apskirta pasaulė labai gerai žina“ išryškėja pagrindinis jo kūrybos topas – rūpestis dėl lietuvių kalbos likimo: atsisakymas kalbėti prigimtinė kalba, kunigo ir poeto supratimu, yra tolygu prarasti žmogiškumą ir tapti benamiu. Šiame S. Gimžausko tekste lietuvių kalbos atgimimas, dabarties kultūrinio ir literatūrinio gyvenimo gyvastingumo šaltinis siejamas su K. Donelaičio kūrybos atmintimi, nevystanti jo poezijos šlovė (antikinis laurų įvaizdis) grindžiama estetiškumo principu: „Ir naujieji amžiai seniais sukvėpava, / Kaip tas Danalaitis kaip gražiai dainava / Ja dainoms ir šiundie magauanas nustėpti, / In Jo galvos laurai tesias nenulėpi!“ [11, 67]. Pažymėtina, jog K. Donelaičio kūryba įrašoma į vieną bendrą Lietuvos literatūros proceso lauką neskirstant lietuvių kūrėjų į Didžiosios ir Mažosios Lietuvos „giesminykus“ [11, 67]: greta K. Donelaičio minimas ir Dionizas Poška, ir Antanas Strazdas, ir Simonas Stanevičius. „Apskirta pasaulė labai gerai žina“ atgimsta „Metų“ poetikai būdingas antikinio epo semantinis ir struktūrinis principas – katalogas [3, 140]. S. Gimžausko sudarytame Lietuvos „raštinykų“ kataloge gausu garsiausių vardų (J. Bretkūnas, K. Sirvydas, D. Kleinas, L. Rėza, M. Daukša, J. Pabrėža, M. Valančius), kuriais įtvirtinama lietuvių kalbos

gyvastingumo tikrovė, siekiama steigti plačią rašto kultūros erdvę. Tiek K. Donelaičiui, tiek ir S. Gimžauskui rūpėjo tautinės bendruomenės švietimas. Poemėlės „Linkmenės“ pasakotojas ironiškai atsiliepė apie tautinės bendruomenės narių pamaldumo ir raštingumo lygį: „O milžinai, rastum, jūsų / Vargiai maka „Tėve mūsų“, / Ė ką rašė Donaleitis, / Vargiai, vargiai jau ar skaitiš!“ [11, 53]. Pamatinės krikščionių maldos ir K. Donelaičio kūrybos paralelė rodo, jog S. Gimžauskas buvo atidus K. Donelaičio kūrybos skaitytojas: „Metuose“ ne kartą lietuvninkų bendruomenė raginama skaityti „Tėve mūsų“ maldą ir taip dalyvauti protestantiškojo tikėjimo ir bendruomeninio pamaldumo praktikoje. Eiliuotoje panegirikoje „Lietuvos pagyrimas iš svetimos šalies išdainuotas“ vėlgį aptariama K. Donelaičio kūrybos recepcija: kritikuojama tautinė bendruomenė kaip neskaitanti K. Donelaičio kūrybos, kuri, poeto supratimu, yra lygiavertė Homero epui ir Ezopo pasakėčioms: „Ti ir kalba savotiška / Iš senybės lietuviška: / Prieš tų kalbų nēr gražesnės, / Apskritesnės ir pilnesnės. – / Kiti girias pilezopais: / Ir omerais, ir ezopais; / Ir mes turim Donaleitį, / Tiktai asam mažai skaiti“ [11, 75]. Romantiškai išryškindamas svetimo ir savo krašto opoziciją, poetas pabrėžia saikingą lietuvių gyvenimo būdą, išreikštą K. Donelaičio krikščioniškajai poetikai būdinga visa globojančios Dievo rankos metafora: „Kitų kraštų gyvintojai / Didi turtų vaikytojai: / O ti žmogui to pakunka, / Kų suteikia Dieva runka“ [11, 74]; plg. Donelaitis: „Nugi dabar, į dievišką žiūrėdami ranką“ [PL, 57]; „Kad žegnojanti rankelė tavo negelbės“ [5, ŽR, 673]. Taigi S. Gimžausko romantinėje panegirikoje įkūnijamas K. Donelaičio „Metuose“ išsakytas pasitikėjimo Dievo valia ir saikingo gyvenimo imperatyvas. Pažymėtina, jog tipologiškai „Metus“ su S. Gimžausko poezija sieja ir bendra kristocentrinio tikėjimo laikysena: abiejų kūryboje, ypač dažnai S. Gimžausko poetiniuose tekstuose, minimas Jėzaus Kristaus vardas, tautinės bendruomenės gyvenimas interpretuojamas iš kristocentrinės perspektyvos (pavyzdžiui, „Litvomano daina“).

Kristijonas Donelaitis ir Vincas Kudirka

Vincas Kudirka taip pat buvo vienas iš K. Donelaičio kūrybos skaitytojų. Eilėtyros darbe „Tiesos eilėms rašyti“, kuriame „apibendrina visos lietuvių eilėdaros tendencijas“ [12, 88], esama ir K. Donelaičio kūrybos recepcijos pėdsakų. Greta kitų poezijos ritmų V. Kudirka aptarė ir hegzometro eilėdarą, pabrėžęs ir Antikos paveldo svarbą: „gražiausia, labiausiai iš-tobulinta eilių forma, ką mums paliko greikai ir rymiečiai, yra tai *hegzametras* (hexameter)“ [21, 705]. Vieninteliu ir geriausiu hegzometro pavyzdžiu lietuvių literatūroje jis įvardijo „nemirtinus Donelaičio „Metus“, rašytus pagal tonišką ritmiką“ [22, 711]. Galima daryti prielaidą, jog K. Donelaičio literatūrinio autoriteto pripažinimas buvo svarbus veiksnys Vinco Kudirkos poezijoje dominuojančiai moderniajai tautinei tapatybei įtvirtinti [20, 188].

Vytautas Kavolis, pabrėžęs, jog „tikėjimo praradimas Kudirkai būtų buvęs menkystės pavirtimas“, atkreipė dėmesį į V. Kudirkos publicistikoje ir poezijoje esančius „protestantiškuosius“ motyvus: „artimiausią santykį su Kristumi“, katalikybės, „su kuria Kudirka identifikuojasi“, „virtusios „gryna popiežyste“, kritiką, šventumo tapatinimą su darbu [18, 42–43]. Tad tipologiniu gretinamuoju požiūriu K. Donelaičio ir V. Kudirkos poetinę kūrybą suartina panašus, bet netapatų racionalaus, praktiško mentaliteto variantas, išryškiantis Kristaus vietą žmogaus ir tautinės bendruomenės gyvenime, pabrėžiantis tikėjimo ir darbo kaip šventumo patirties dermę, kalbėjimo ne sau, o visai bendruomenei svarbą. K. Donelaičio atveju – tai protestantiškojo kultūros modelio diegimas, o V. Kudirkos pasaulėžiūra minėtais aspektais nurodo individualią tikėjimo išraišką [18, 42], tik iš dalies primenančią protestantiškąjį mentalitetą. Antai odėje „Labora“ įtvirtintas benediktinų

regulos imperatyvas, įkūnijantis maldos ir rankų darbo dermę, rodo, jog V. Kudirkos požiūris į katalikybę reiškėsi ne vien tik jos kritika: poetui ir tautos idėjiniam vedliui buvo svarbus kultūrinis katalikybės įnašas į tautinės kultūros ir žmogaus savikūros procesą [20, 207–209]. K. Donelaičio ir V. Kudirkos poetinę kūrybą sieja ir bendra evangelinė lygybės idėja. Ji „Metuose“ išreiškta ir Bužo kalba, kurioje primenama, jog visi gimstame nuogi, be socialinės skirties žymių („Ponų dar nei viens su kardu negimė sviete, / O tarp būrų vėl nei viens sav’ n’atnešė žagrę [5, RG, 459–460]), ir K. Donelaičio leidimu kalbėti patiems poemos veikėjams neapsiribojant vien tik epinio pasakotojo balsu. V. Kudirkos satyriniame eilėraštyje „Artojaus skundas“ taip pat išsakyta socialinio gyvenimo praktikoje esanti evangelinė lygybės idėja: „Aš išvadžiosiu, kad tai yr monai, / Jei ponu save esant kas mena, / Kad visi sviete lygūs yr ponai, / Nes visuos lygiai Kristus gyvena“ [21, 47].

Vinco Kudirkos poetinius tekstus su K. Donelaičio kūryba tipologiškai suartina ir bendras kūrėjų dėmesys žmogiškajai būčiai ir kasdienybei, žemdirbystės kultūrai kaip tautinės gyvasties atramai, tinginystės kritika ir kasdienio darbo reikšmės akcentavimas. Ir K. Donelaičio, ir V. Kudirkos nuomone, tinginystė žeidžia žmogaus egzistenciją, daro ją groteskišką (Slunkiaus, Pelėdos veikėjai), kreipia link žmogiškosios būties praradimo. Kultūrinio darbo imperatyvas, įrašytas į poetinę kasdienio žemės darbo formą, skamba odeje „Varpas“, kurioje atgimsta ryškūs K. Donelaičio poetikos elementai: patekančios saulės įvaizdis, išreiškiantis būties gyvybę, dirbančių žmonių – skruzdėlyno poetinė paralelė (plg. K. Donelaitis: „Ant jau visas sviets kaip skruzdėlyns susirinko“ [5, VD, 418], V. Kudirka: „Tuoj darbininkai visi sukniždėjo / Lyg gyventojai užgauto skruzdyno / ir kasdieniniai darbai prasidėjo / Žmonių lizduose ir ant lauko gryno“ [21, 44]). „Metuose“ sunkus žemės darbas liudija protestantišką tikėjimą, o Kudirkos odeje „Labora“ evangeline parabole apie sėjėją [Mt, 13, 18–23; Lk, 8, 11–15; Mk, 4, 13–20] perteikiama bendra žemės, tautinės kultūros ir kūrybos reikšmė [20, 210]. Tipologiškai K. Donelaitį ir V. Kudirką jungia ir ryškus skaitymo leitmotyvas, abiejų poetinėje kūryboje išreiškiantis vertybinį turinį: „Metuose“ protestantiškojo pamaldumo tvarka palaikoma „Tėve mūsų“ maldos skaitymu, o odeje „Labora“ biblinė gyvenimo knygos simbolika transformuojama į švietėjišką plotmę: kasdienis gyvenimo knygos skaitymas simbolizuoja nuolatines žmogaus pastangas, galinčias įprasminti jo egzistencinę ir etinę savikūrą [20, 212–213]: „Gyvenimo knygą skaityk laps į lapą, / Nesustodams, kad kartais, į tinginius kliuvęs, / Tu nesupelytum ir neitum į kapą / Be likusio ženklų: kad žmogum buvęs“ [21, 45].

Kristijonas Donelaitis ir Pranas Vaičaitis

„Hegzametro“ poetinis pasakojimas rodo, jog Pranas Vaičaitis taip pat buvo K. Donelaičio kūrybos skaitytojas. Pirma, Pr. Vaičaičio kūrinių antraštė – tai aluzija į K. Donelaičio literatūrinio autoriteto ir poetinės kūrybos pripažinimą nurodant esminį jos vertės kriterijų – antikinę poetinės kalbos eilėdarą. Pasak Juozo Girdzijausko, „antikinio hegzametro nekalbinės prigimties dinaminis metrinis riktus suderinęs su natūraliu lietuvių kalbos kirčiavimu, K. Donelaitis tuo pačiu kūrybiškai pritaikė antikinio hegzametro principą lietuvių kalbai“ [12, 95]. Antra, Pr. Vaičaičio poemoje aptinkame ir ryškius K. Donelaičio poetinio žodyno pėdsakus: „visus nenaudėlius žmones“, „svietą margą dievs sutaisęs“. Ir K. Donelaitį, ir Pr. Vaičaitį galima laikyti epinio pasakojimo kūrėjais. D. Dilytė išsamiai ištyrė „Metų“ sąsajas su antikiniu epu: esama ir struktūrinio panašumo (monologų, dialogų, katalogų, epitetų), ir teminių sąsajų (rūpesčių, vargo tema [3, 196], „amžinojo sugrįžimo bei ciklinio judėjimo idėja“ [3, 197]). Tad „Metus“ ir „Hegzametrą“ jungia bendra epo

žanrui būdinga ritmiška, ciklinė būties samprata: abiejuose epiniuose pasakojimuose įtvirtinama gyvybės atgimimo reikšmė. Gamtos ciklas, poetiniai „Metų“ gamtovaizdžiai simboliškai atkartoja pirmąjį mitinį kūrybos veiksmą, pasikartojantis gamtos ir kasdienių darbų ritmas suteikia lietuvninkų būrų gyvenimo kasdienybei būtiną pastovumą – realios ir prasmingos būties galimybę. „Hegzametras“, sulydęs romėniškos ir lietuvių folklorinės vaizduotės literatūrinės išraiškas [23, 490], pasakojimais apie žmogaus ir gamtos virsmus mitinę būtį įkūnijo kaip pasaulėkūrą, simbolizuojančią gyvybės pradžią ir jos atgimimą, kuriu Pr. Vaičiaitis išreiškė tautinio atgimimo diskursą. Tad „Metus“ ir „Hegzametra“ jungia ir epinis pasakojimas apie kosmogoniją, kuri „yra aukščiausia dieviškumo apraiška“ [8, 56], ir istorija apie pirmųjų žmonių prarastąjį rojų, kurį abu poetai aiškino analogiškai – moraliiniu nuopoliu. K. Donelaičiui netekti rojus žemėje reiškė peržengti Dievo įsakymą [5, PL, 389], prapuldyti šventenybę [5, PL, 472], o Pr. Vaičičiui – žmonėms iš tingėjimo „į puikybę pakilti“ [27, 122].

Pažymėtina, jog K. Donelaičio ir Pr. Vaičičio epinius pasakojimus suartina ir dieviškios būties interpretacija, pabrėžianti „Dievo didžią galybę“ (Donelaitis), išreiškianti gamtos kūrinijos pagarbą „Sutvertojui“ (Donelaitis), „aukštajam Dievui“, Perkūnui, „gūžetojui“ (Vaičiaitis). Dieviškosios būties pašlovinimas abiejuose kūriniuose alegoriškai perteikiamas džiaugsmo poetika, linksmomis paukščių giesmėmis. Ir K. Donelaičiui, ir Pr. Vaičičiui dieviškosios būties panegirika yra ne pamaldžiai graudulingas, bet pabrėžtinai idiliškai linksmas, džiugus gamtos kūrinijos veiksmas: „Gegužės ir strazdai sumišai lakstydami žaidė / Ir Sutvertojį linksmi rykaudami gyre“ [5, PL, 67–68]. Pr. Vaičičio „Hegzometre“ epinio pasakotojo retoriniuose klausimuose-kreipiniuose galima atpažinti donelaitišką Dievo garbinimo poetiką: „Kam, Perkūne, večasis, taip jau vargini vargšus? <...> Argi, gūžetojau, negaila paukščio nekalto? / Ar jų giesmės linksmos, saldžios tau nepatinka? / Ar prisakymus aukščiausius tavo nepildė?“ [27, 123]. Ir K. Donelaičio, ir Pr. Vaičičio epinio pasakotojo teigimu, Dievas yra pagrindinis žmonių gyvenimo lėmėjas. Tiesa, jų Dievo vaizdiniai nėra identiški. K. Donelaičio Dievo vaizdinys atliepia protestantišką pasaulėžiūrą, pabrėžiančią dieviškosios tėvytės, Kristaus reikšmę lietuvninkų gyvenime. Pr. Vaičičio Dievo vaizdinys yra labiau folklorinis, sintetinis ir baltišką, ir krikščionišką kultūrinę patirtį – nurodantis ir į tautosakinį senelį – Dievą, ir į krikščionių „aukštąjį Dievą“, įgyjantis ir vyriausiojo baltų dievo – karingojo Perkūno – pavidalą.

Kristijonas Donelaitis ir Maironis

K. Donelaičio kūrybos recepcijos esama Maironio literatūros kritikos ir poezijos tekstuose, tad Maironį taip pat galima laikyti K. Donelaičio kūrybos skaitytoju ir vertintoju. Reikia pažymėti, jog Maironis K. Donelaičio kūrybos palikimą vertino prieštaringai: teiginys, jog „Maironio konstruojamoje istorijoje iškiliausio tautinio klasiko vieta be išlygų tenka Donelaičiui“ [34, 121], tikslintinas. Maironio tekstuose ryški ir K. Donelaičio kūrybos adoracija, ir reiškiamas kritinis požiūris. Viename iš pirmųjų Maironio tekstų „Apsakymuose apie Lietuvos praeigą“ (1886), kuriuos jaunasis Jonas Mačiulis parašė dar mokydamasis Kauno seminarijoje, „kai rašto, švietimo suvaržymai buvo vienas iš svarbiųjų visuomeninio progreso stabdžių, – tuo metu veikalas, įsakmiai pabrėžiąs kultūros svarbą tautos gyvenime, buvo savalaikis ir reikalingas“ [36, 54], esama dviprasmiško K. Donelaičio kūrybos suvokimo. Maironis, pripažinęs, jog K. Donelaičio kūryba „sau užpelnė nevystančią garbę“ [25, 577], bandė įminti jos paslaptį, ypač pabrėždamas vakarietiško kultūrinio konteksto reikšmę. Maironio teigimu, „vakariečiai Lietuviai“ „anksčiau pakilo iš miego“ kaip tik dėl to, kad

čia „lietuvystė“ labiau suartėjo su Vakarų Europa, todėl būtent šioje vakarietiškoje aplinkoje „išvydo saulės šviesą ir didžiausis mūsų poeta“ [25, 577]. Antra vertus, „Apsakymuose“ Maironis kritikavo K. Donelaičių dėl tariamo Homero epinės kūrybos mėgdžiojimo, tariamo pernelyg didelio poeto polinkio į realizmą, didelio poeto noro suartėti su žemdirbystės kultūra ir tariamo estetinio lygmens stygiaus: „norėdamas būti populiarišku ir stengdamasis neišmintingai sekti Homeru, tankiai apsilenkia su estetiška pajauta ir per daug žemai nusileidžia. Žinoma, poetą gali maždaug nuteisinti noras nuteplioti gyvą anos gadynės Lietuvį, jo gyvenimą, būdą, papročius ir pačią kalbą, bet visgi poeta turi atminti, jog ne nuo būrų jam mokyties estetiškos uoslės“ [25, 577]. Šis K. Donelaičio kūrybos suvokimo nenuoseklumas daugeliu atvejų buvo nulemtas ir tam tikro žmogiškojo veiksnio – jaunatviško Jono Mačiulio kategoriškumo ir jau besiformuojančios poeto romantinės estetiškos pasaulėžiūros, akcentuojančios savą meninį grožio kriterijų.

Reikia pažymėti, jog ankstyvojoje Maironio poetinėje kūryboje, kaip ir jo istoriografijoje, išliko analogiškas dviprasmiškas K. Donelaičio kūrybos supratimas. Rankraštinėje ankstyvojoje Maironio poemoje „Lietuva“ (1888), pagal žanrą „literatūrinėje kelionėje“ [1, 152], kurią būtų galima apibūdinti ir kaip subjekto estetinių regėjimų – visai Maironio kūrybai būdingą poetinį principą [19], perteikiančioje regimą Lietuvos vaizdą, jos regionus ir žmones, įtvirtinami trys Maironio poetiniai autoritetai – Kristijonas Donelaitis, Adomas Mickevičius ir Antanas Baranauskas. Tačiau jau poemos pradžioje dominuoja ne lietuvių pasaulietinės poezijos pradininko K. Donelaičio, bet A. Baranausko tautinės ir literatūrinės reikšmės adoracija – tą rodo Maironio poemos tekstas, paveiktas poetui artimesnės romantinės Baranausko kūrybos prigimties. „Lietuvos“ poetinėje dedikacijoje „Anykščių šilelio“ kūrėjo pašlovinimas įrašomas į pagrindinės krikščionių „Tėve mūsų“ maldos kalbą (prisimintina, jog ir K. Donelaičio „Metuose“ malda „Tėve mūsų“ yra pamatinis krikščionių lietuvininkų pamaldumo ir bendruomeniškumo veiksnys, ne kartą reikalaujama neužmiršti skaityti „Tėve mūsų“ maldos) įvardijant A. Baranausko, kaip lietuvių literatūros tėvo ir vedlio, reikšmę: „Tėve mūsų tėvynės / Mūsų ryto žvaigždėlė! / Būk pagarbints pramynęs / Mums kaip milžinas kelią!“ [24, 292]. Antra vertus, nors poema dedikuota A. Baranauskui, jos tekste esama akivaizdžių sąsajų su K. Donelaičio kūrybos poetika. Šioje ankstyvojoje Maironio poemoje išryškėja donelaitiško epinio, žemiško, daiktiško pasakojimo stilizacija: kuriamas romantinei Maironio poetikai visiškai neįprastas – pabrėžtinai nelyriškas Lietuvos rudens vaizdas: „Vasara bobų. Mašalai vaikos, / Sukdami ratą – sėklą nedorą. / Išpinti voro tinklai sau draikos / Lyg balti siūlai po blaivų orą. // Nuo medžių lapai byra ir vysta, / Rausvai geltoni laksto palangiais. / Gervės ir žąsys į pietus skrysta, / Jausdamos šaltį, klykia padangiais. // Po miškus nuogus nieko negavęs / Į dangų kranklys krunkdamas šauna. / Po rugių lauką alkanos avys / Lyg kvailios laksto, verksmingai bliauna“ [24, 304]. Lietuvos rudens gamtovaizdžio daiktiškumą ir kūniškumą įvardija poetinė „voro tinklų – baltų siūlų“ paralelė, „blaivaus oro“, „nuogų miškų“ metaforos. Maironio poemoje perteikiamą rudens dieną „apsunkimą“, pereinantį į gamtos „apmirimą“ ir sąstingį, išreiškia neskubri, lėta, bet ritminga epinio pasakojimo nuotaikos slinktis, atkartojanti ritmingai lėtą „Metų“ pasakojimą: „Rudens turtingos ir sočios dienos, Norint nuobodžios, ne vienam tinka, / Kad susodina gardžios kiškiškos / Šunis ant pievos ir medininką. <...> Keliai, kur raitai pirma bildėjo, / Vandens apsemti, balose stovi; / Negirdi giedant linksmo vežėjo, / Tink vėjas čypia po gilų griovių“ [24, 305]. Netgi Maironio rudens saulės – išriesto lanko metafora primena K. Donelaičio rudens saulės – ritinio poetiką: plg. „Ant saulėlė vėl nu mūs atstodama ritas / Irgi palikusi mus greita vakarop nusileidžia“ [RG, 1–2]; „Ant dangaus saulė lanką

išriečia / Kaskart mažesnį, į pietus spaudžia <...> Šarma apaugę medžiai apmirę. Nejudą. Garas į aukštą kyla“ [24, 305–306].

Pažymėtina, jog poemoje „Lietuva“ (1888), kaip ir „Apsakymuose“ (1886), K. Donelaičio talento ir kūrybos pašlovinimas siejamas su poeto istoriniu ir kultūriniu kontekstu – su Mažosios Lietuvos kultūriniu pakilimu: „Už Karaliaučių jvai kaip marės <...> Lietuvis savo laikraštį skaito. Šalis garbinga! Kur broliams savo / Jau Donelaitis, didis poeta, / Gaivindamas dvasią, „Metus“ dainavo / Ir kur pirmiausia atgyt pradėta“ [24, 323]. Kitoje ankstyvojoje poemoje „Tarp skausmų į garbę“ (1893), kurioje reiškiami „kūrybos kaip tautinės kultūros kūrimo tema“ [19, 169], Maironio požiūris į K. Donelaičio kūrybinį palikimą vėlgi nevienareikšmis. Ši dviprasmiška poemos autoriaus literatūrinė pozicija perteikiama veikėjo Juozo Vilaičio, ikūnijančio „modernaus žmogaus, Prometėjo kultūros mitą“ [19, 69], balsu. Maironio nenuoseklų vertinimą rodo ir tai, jog „Apsakymuose“ kritiškai atsiliepięs apie tariamą K. Donelaičio norą būti Homeru, poemoje „Tarp skausmų į garbę“ K. Donelaitis yra giriamas už tai, už ką buvo kritikuotas: jis esąs „tikras Homeras“, teigiamai vertinama gyva „Metų“ poetinė kalba, eilėdaros būdas hegzametras, visapusiškas lietuvininkų būrų gyvenimo vaizdavimas, netgi atkreipiamas dėmesys į „Metų“ poetinio pasakojimo komiško aspekto. Visgi poemoje laikomasi požiūrio, jog A. Baranausko poetinė kalba geriau nei K. Donelaičio atliepė kūrybai būtina estetinė kriterijų: „Sesute! Šiandieną mane pavaduok! – / Atsiliepė Juozas ant galo; – / Paimk Donelaitį ir mums paskanduok, / Kad kas neužmigėtų prie stalo. / Man tinka tas prūsas – poeta garsingas, / Kurs Lietuvą būriškai gyre; / Tai tikras Homeras, nors kartais juokingas; / Jis būrą giliausiai ištyrė. <...> Bet rasi hegzametras taip nesiseks? / Ir taip Donelaičio gana. / Geriaus Anykščių gal Šilelio užteks; / Gražesnė juk čia ir kalba“ [24, 412]. Antra vertus, net atrodytų ir „nereikšmingos“ K. Donelaičio poetinio žodyno detalės – žodžio „gana“, kuriuo baigiasi kiekviena „Metų“ dalis, įterpimas į savąjį tekstą veikėjo Juozo Vilaičio kalboje rodo, jog Maironio būta atidaus skaitytojo. Kitoje Maironio poemoje „Jaunoji Lietuva“ (1907), išaugusioje iš poemos „Tarp skausmų į garbę“, kurioje plėtojama Lietuvos dvasinio ir kultūrinio prisikėlimo tema, keliamas „lietuvių kalbos, lietuviškos kultūrinės saviraiškos, jos ribų klausimas“ [29, 171], taip pat įamžinamas literatūrinis K. Donelaičio vardas. Pasitelkus mitinę prabudimo iš miego metaforą poemoje brėžiama riba tarp praityje užmigusių ir dabartyje atgimstančios tautos sąmonės, prisimenamas sunkus Lietuvos raštijos kelias į skaitytojo sąmonę. Reikia atkreipti dėmesį, jog Maironis ugdytiną literatūrinę ir tautinę savivoką siejo ne tik su lietuvių autoriais, rašiusiais gimtąja kalba (Donelaičiu, Daukantu, Valančiumi ir Baranausku), bet ir su Lietuvos literatūra ir istoriografija lenkų kalba (Ksaveru Bogušu, Juozapu Ignotu Kraševskiu, Teodoru Narbutu): „Kai tau Donelaitis prieš metų dar šimtą / Poemą šešimasičia apmetė rimą, / Tu jos kaip per miegą klauseis! / Kad Bohuš, Kraševski ar Narbutas rašė / Ir praeičiai tavo stebėtisi prašė, / Tik žodžiais gėrėjais garsiais. / Paskui Valančiauskas ir Daukantas Simas, / Net pats Baranauskas jei maž betikėjos, / Kad tau užtekėtų kada atgimimas, / Nesmigo ir tau jų nedrąšios idėjos; / Šiandieną kiti užtekėjo laikai“ [24, 68].

Maironio literatūros kritikos tekstuose vėlgi iškyla dviprasmiškas K. Donelaičio kūrybos vertinimas Antai „Trumpoje lietuvių rašliavos apžvalgoje“ (1906) Maironis neįžvelgė K. Donelaičio pasakėčių savitumo: jos esą „nėra per didžios verčios: kaip pasakos jos gana ilgos; hegzometro eilės joms per sunkios; mažai jose originališkumo ir gyvybės; bet visgi nereikia užmiršti, kad tai pirmieji mėginimai mūsų tikrosios literatūros“ [25, 710]. Be abejonės, veikė čia ir paties Maironio romantinė estetika, savaip suprasta kūrinio gyvybė ir originalumas. Antra vertus, K. Donelaičio asmenybės ir „Metų“ aptarimas rodo, jog Maironis

gana gerai buvo susipažinęs su poeto biografijos ir kūrybos šaltiniais: pavyzdžiui, Maironis teigė, kad K. Donelaitis „skaitė Vergilijaus *Eneidą* ir *Bukoliką*, teip pat mėgo Ovidijų, Hesiodą ir Teokritą“ [25, 709], kad kūrybos kontekstu galėtų būti ir „Anglų Tompsonas ir Vokiečių Kleistas gamtos idiliškais aprašymais“ [25, 709]. Maironis aptarė ir „Metų“ žanrą („tai gryniausias senovės Graikų objektyviškas epas“ [25, 711]), ir būdingiausias veikėjų („ypatų“) charakteristikas [25, 710–711], ypač pabrėždamas „Metų“ kalbos gyvumą kaip vieną iš pamatinių meno kūrinio kriterijų. Visgi ir „Metams“ Maironis turi keletą priekaištų: pabrėžiama šio epinio pasakojimo negryna kalba ir pakartojamas tas pats teiginys iš „Apsakymų“ apie tariamą K. Donelaičio „būrišką estetinę uoslę“.

Pažymėtina, kad Maironio literatūros kritikos tekstai, publikuoti XX a. 3-iajame dešimtmetyje, rodo, jog K. Donelaičio kūryba jau beveik ištiesai adoruojama, nors kai kurių poeto kūrybos aspektų vertinimas visgi išliko nepakankamai nuoseklus. Įvadinėje universiteto kurso apie lietuvių literatūrą paskaitoje (1923), trumpai aptaręs raštijos ir literatūros, sakytinės ir rašytinės tradicijos skirtį, Maironis pabrėžė, jog tikroji rašytinės lietuvių literatūros pradžia yra K. Donelaičio kūryba [25, 737]. Maironis K. Donelaitį įvardijo centrine ir garsiausia lietuvių literatūros figūra, lygiaverte žymiausiems pasaulio literatūros klasikams: „Kaip italuose Dantė, taip mūsų Donelaitis ne tik pradeda literatūrą, bet iškart užima joje labai žymią, gal net žymiausią iki šiolei vietą“ [25, 738]. K. Donelaičio kūrybos reikšmės lietuvių literatūros raidai sugretinimas su A. Dantės „Dieviškosios komedijos“ poveikiu italų literatūrai pakartojamas ir kitame Maironio studijiniame straipsnyje „Kristijonas Donelaitis“ (1923), kuriame aptariami kūrybos prigimties klausimai, oponuojama nuomonei apie visišką literatūrinį savarankiškumą. Maironis ypač pabrėžia „stipriai veikiančios atmosferos“, kurioje gimsta naujas kūrinys, svarbą: „Visa to laikotarpio atmosfera jau buvo tokia, ir Donelaitis negalėjo nepasiduoti jos veikimui. <...> Jei nebus stipriai veikiančios atmosferos, nebus ir stiprių asmenybių. Imkime Dantę. Kažin ar jisai būtų tokio garso Dantė, kokį mes šiandien pažįstame, jei nebūtų gyvenęs Florencijoje didžiausiu kultūros ir dvasiško sąjūdžio metu“ [25, 778]. Jo supratimu, esminis kūrybos klausimas yra ne rašytojo savarankiškumas / originalumas, bet kūrėjo talentas, jo gebėjimas svetimą literatūrinę patirtį paversti savo kūrybos pasauliu – ir čia poetas dar kartą pasitelkia Dantės kūrybos pavyzdį: „Reikia žinoti, kad net jo *Dieviškoji komedija* nėra absoliučiai originali. Prieš Dantę net keli asmenys yra bandę jos siužetą meniškai sudoroti. Tik jiems, deja, tai nepavyko“ [25, 778]. Maironis, vertindamas K. Donelaičio kūrybą, nuolat akcentavo jos literatūrinį kontekstą – minėjo Ewaldo Christiano Kleisto, Jameso Thomsono, Albrechto Hallerio ir Friedricho fon Hagerndorno įtaką [25, 777–778]. Antra vertus, K. Donelaičio kūrybos nenuoseklų Maironio vertinimą rodo ir pakitęs „Metų“ žanro apibūdinimas: „Trumpoje lietuvių rašliavos apžvalgoje“ (1906) „Metai“ laikomi epu [25, 711], o „Paskaitoje apie Donelaitį“ (1923) apibūdinami kaip „idilė poema“, kurioje „matosi ir grožio skonis, ir gilus jausmais poeta“ [25, 740–741], ieškoma analogijos su Antikos literatūra teigiant, jog esama „panašumo su Heziodo, Teokrito ir Vergilijaus idilėmis“ [25, 749]. Minėtoje paskaitoje kaip K. Donelaičio kūrybos privalumą Maironis pažymėjo „Metų“ tautiškumo aspektą [25, 746], jos turinį, kuriame „Dievo tikėjimas ir dora – tai gyvenimo pamatas“ [25, 746]. Pažymėtina, jog šioje paskaitoje Maironis literatūrinį K. Donelaičio vardą įrašė į garsiausių pasaulinės literatūros kūrėjų vardų panteoną: „Gėriamės mes Gėtės, Šilerio ar Šekspyro tvariniais, su malonumu skaitome <...>; o juk tokių gražių poezijos tvarinių pagamintoju, kaip nurodžiau, yra Donelaitis“ [25, 747–748]. Įdomu, jog „Paskaitoje apie Donelaitį“ (1923) užfiksuotas ir paties Maironio užrašytas literatūrinis liudijimas, kaip K. Donelaičio kūryba, į jaunojo poeto

sąmonę atėjusi aplinkkeliu – per Adomo Mickevičiaus kūrybos skaitymus, įskiepijo jam lietuvybės ir tautinio orumo jausmą, kai „Mickevičiaus veikaluose“ išskaitė „žinelę, kaip Lietuva turi didį savo poetą, kursai jau apie du šimtus metų puikiai apdainavo Lietuvą“ [25, 748]. Šiame literatūros kritikos tekste Maironis romantinei estetikai būdinga pakylėta retorika apibūdino Donelaitį kaip tautos genijų, „dvasios milžiną“, pabrėždamas, kad jis sukūrė savo poetinę tradiciją, maitinančią būsimas lietuvių kūrėjų kartas: „Žmonės įvairūs: mažas daug nori iš kitų, pats nieko kitiems neduodamas, neišgalėdamas. Užtat ateina į gyvenimą tokių, kurie atsineša su savimi didžius turtus; jie duoda ir duoda, iš kitų nieko nieškodami; dvasios milžinai, tai žvaigždės, kurios aukštai šviečia ir kelią rodo. Tokiu buvo Donelaitis, lietuvis didis poeta“ [25, 748].

IŠVADOS

Apibendrinant galima teigti, jog XIX amžiaus poezijos kūrėjų – skaitytojų (S. Stanevičiaus, S. Gimžausko, V. Kudirkos, Pr. Vaičičio, Maironio) santykis su K. Donelaičio kūrybos palikimu yra įvairus: esama ir bendrų tematinų, ir idėjinų, ir poetikos sąsajų, tad būtų galima kalbėti ir apie atgimusią donelaitišką tradiciją XIX amžiaus lietuvių poetiniuose tekstuose. S. Stanevičiaus ir K. Donelaičio poeziją jungia bendra kantiška Apšvietos ideologija, pabrėžianti tautinei bendruomenei būtiną aksiologinį turinį. Abu kūrėjus suartina ir Antikos paveldo aktualizacija, ezopinės pasakėčios žanro pasirinkimo strategija, epo poetikos principų – katalogo, epinės charakteristikos – taikymas, bendra pasveikinimų ar pašlovinimų poetika, evangelinė meilės artimui reikšmė. K. Donelaitį ir S. Gimžauską sieja tautiškumo, saikingo lietuvių gyvenimo būdo akcentavimas, kristocentrinio tikėjimo dominantė ir krikščioniškosios poetikos panašumas (bendra globojančios Dievo rankos metafora). Tipologinį K. Donelaičio ir V. Kudirkos poetinės kūrybos bendrumą rodo racionalaus mentaliteto dominantė, dėmesys konkrečiai žmogiškai būčiai, žemdirbystės kultūros, kasdienio darbo sureikšminimas ir evangelinė lygybės idėja. Ir Pr. Vaičaitis, ir K. Donelaitis yra epinio pasakojimo kūrėjai. Šie pasakojimai perteikia kosmogonijos pasikartojimą, ciklinę būties sampratą, t. y. gyvybės atgimimą. Abiejuose epiniuose pasakojimuose dieviškosios būties pašlovinimas reiškiamas idiliškai linksma poetika. Abu kūrėjus jungia ir bendras pasakojimas apie pirmųjų žmonių rojus žemėje praradimą, aiškinamą šventybės netektimi ir žmonių moraliniu nuopuoliu. K. Donelaičio kūrybos recepcijos esama ir Maironio literatūros kritikos ir poezijos tekstuose, tad Maironį taip pat galima laikyti K. Donelaičio kūrybos skaitytoju ir jos vertintoju. Reikia pažymėti, jog Maironis K. Donelaičio kūrybą vertino prieštaringai: ir adoravo, ir kritikavo. Antra vertus, Maironio rankraštinėje ankstyvojoje poemoje „Lietuva“ Lietuvos rudens ir žiemos gamtovaizdžio poetika paremta ryškia donelaitiško, daiktiško rupa, epinio pasakojimo stilizacija. Literatūrinis K. Donelaičio vardas šlovinamas Maironio poemose „Lietuva“, „Tarp skausmų garbę“, „Jaunoji Lietuva“. Tiesa, poemoje „Tarp skausmų į garbę“ nuskamba mintis, jog A. Baranausko poezija labiau nei K. Donelaičio atliepia kūrybai būtiną estetinį kriterijų. Įdomu, jog Maironio literatūros kritikos tekstuose, publikuotuose XX a. 3-iajame dešimtmetyje, beveik nelieka nepagrįstos kritikos ir K. Donelaičio kūryba įrašoma į pasaulinės literatūros lobyną greta W. Goethe's, F. Schillerio ir W. Shakespeare'o vardų, akcentuojama K. Donelaičio kūrybos reikšmė lietuvių literatūros raidai, kuri siejama su A. Dantės „Dieviškosios komedijos“ poveikiu italų literatūrai. Pažymėtina, jog Maironis kritikos tekstuose, aptardamas K. Donelaičio kūrybos specifiką, daug dėmesio skyrė poeto galimiems literatūros kontekstams įvardyti, ypač Antikos idilei ir epui, pabrėždamas „stipriai veikiančios atmosferos“, kurioje gimsta naujas

kūriny, reikšmę. Tad Maironio požiūriu, K. Donelaitis sukūrė ir savąją poetinę tradiciją, veikiančią būsimas Lietuvos kūrėjų kartas.

Gauta 2022 03 14
Priimta 2022 05 12

Šaltiniai ir literatūra

- [1] BLEIZGIENĖ, Ramunė. Maironio poemų istorija. *Maironio balsai: kūryba, veikla, atmintis*. Kolektyvinė monografija. Sud. M. Žvirgždas. Vilnius: LLTI, 2019, p. 142–268.
- [2] BONČKUTĖ, Roma. Simonas Daukantas – „Metų“ skaitytojas. *Kristijono Donelaičio reikšmės*. Straipsnių rinkinys. Sud. M. Vaicekaskas. Vilnius: LLTI, 2016, p. 126–158.
- [3] DILYTĖ, Dalia. *Kristijonas Donelaitis ir Antika*. Vilnius: VU, 2005.
- [4] DILYTĖ, Dalia. *Kristijono Donelaičio pasakėčios*. Vilnius: LLTI, 2014.
- [5] DONELAITIS, Kristijonas. *Raštai*. T. I: Metai. Dokumentinis ir kritinis leidimas. Sud. M. Vaicekaskas. Vilnius: LLTI, 2015. (Cituoiant nurodoma „Metų“ dalies sutrumpinimas ir eilučių numeris.)
- [6] DONELAITIS, Kristijonas. *Raštai*. T. II: Poetiniai tekstai. Sud. M. Vaicekaskas. Vilnius: LLTI, 2009.
- [7] *Kristijono Donelaičio reikšmės*. Straipsnių rinkinys. Sud. M. Vaicekaskas. Vilnius: LLTI, 2016.
- [8] ELIADE, Mircea. *Amžinojo sugrįžimo mitas*: Archetipai ir kartotė. Iš prancūzų kalbos vertė P. Račius. Vilnius: Mintis, 1996.
- [9] *EZOPO pasakėčios*. Iš senosios graikų kalbos vertė L. Valkūnas. Kaunas: Obuolys, 2014.
- [10] GENZELIS, Bronius. *Švietėjai ir jų idėjos Lietuvoje (XIX a.)*. Vilnius: Mintis, 1972.
- [11] GIMŽAUSKAS, Silvestras. *Lietuvos Bičiulis*. Parengė, įvadą, komentarus ir žodynėlį parašė P. Subačius. Vilnius: Aidai, 1996.
- [12] GIRDZIJAUSKAS, Juozas. *Lietuvių eilėdara*: silabinės-toninės eilėdaros susiformavimas. Vilnius: Vaga, 1966.
- [13] JAUSS, Hans Robert. Literatūros istorija kaip literatūros mokslo provokacija. Iš vokiečių kalbos vertė L. Citavičiūtė. *Senoji Lietuvos literatūra*. 17 knyga: literatūros istorija ir jos kūrėjai. Vilnius: LLTI, 2004, p. 191–242.
- [14] JAUSS, Hans Robert. *Toward an Aesthetic of Reception*. Translation from German by T. Bahti. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1982.
- [15] JAUSS, Hans Robert. *Question and Answer: Forms of dialogic understanding*. Ed., translated by M. Hays. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989.
- [16] JURGUTIENĖ, Aušra. Receptija – komparatyvistikos metodologinė inovacija. *Acta litteraria comparativa*. T. 1: Kultūros intertekstai, 2006, p. 64–72.
- [17] KANTAS, Imanuelis. Atsakymas į klausimą „Kas yra švietimas?“ Vertė A. Gailius. *Filosofijos istorijos chrestomatija*. Vilnius: Mintis, 1987, p. 423–428.
- [18] KAVOLIS, Vytautas. Žmogaus genezė: psichologinė Vinco Kudirkos studija. Iš: Vytautas Kavolis. *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga, 1994.
- [19] KETURAKIENĖ, Eglė. Kūryba kaip estetinis regėjimas ir laikas Maironio daugiabalsėje poezijoje. *Eina garsas: Nauji Maironio skaitymai*. Straipsnių rinkinys. Vilnius: LLTI, 2014, p. 144–171.
- [20] KLIMAITĖ-KETURAKIENĖ, Eglė. Švietėjiška žanro atmintis ir evangelinės simbolikos žymės Vinco Kudirkos modernioje tautinio atgimimo retorikoje. „*Tegul meilė Lietuvos...*“ *Vincui Kudirkai – 150*. Tarptautinės mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 184–214.
- [21] KUDIRKA, Vincas. *Raštai*. T. I. Parengė A. Vaitiekūnienė. Vilnius: Vaga, 1989.

- [22] KUDIRKA, Vincas. *Raštai*. T. II. Parengė A. Vaitiekūnienė. Vilnius: Vaga, 1990.
- [23] *Lietuvių literatūros istorija XIX amžius*. Sud. ir vyriausiasis redaktorius J. Girdzijauskas. Vilnius: LLTI, 2001.
- [24] MAIRONIS, *Raštai*. T. II: poemos. Parengė I. Slavinskaitė. Vilnius: Vaga, 1988.
- [25] MAIRONIS, *Raštai*. T. III. Parengė I. Slavinskaitė. Vilnius: Vaga, 1992.
- [26] POCIŪTĖ, D. „Mėšlas“ ir „pyragai“ Kristijono Donelaičio „Metuose“. *Metai*, 2014, Nr. 12. Prieiga per internetą: tekstai.lt/tekstu-naujienos/7798-dainora-pociute-meslaq-ir-pyragaiq-kristijono-donelaicio-metuoseq
- [27] VAIČAITIS, Pranas. *Raštai*. Vilnius: LRSL, 1996.
- [28] SATKAUSKYTĖ, Dalia. *Subjektyvumo profiliai lietuvių literatūroje*. Vilnius: LLTI, 2008.
- [29] SPEIČYTĖ, Brigita. *Anapus ribos: Maironis ir istorinė Lietuva*. Vilnius: LLTI, 2012.
- [30] SPEIČYTĖ, Brigita. *Poetinės kultūros formos: LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje*. Vilnius: VU, 2004.
- [31] STANEVIČIUS, Simonas. *Raštai*. Parengė J. Lebedys. Vilnius: Vaga, 1967.
- [32] SUBAČIUS, Paulius. Tautinio išsivadavimo kultūros žmogus. *Silvestras Gimžauskas, Lietuvos Bičiuolis*. Vilnius: Aidai, 1996, p. 11–46.
- [33] ŠEFERIS, V. *Kristijono Donelaičio „Metų“ rišlumas*. Vilnius: LLTI, 2014.
- [34] ŠEINA, Viktorija. *Savas svetimas dainius: Adamas Mickiewiczzius lietuvių literatūros kanone (1883–1940)*. Vilnius: LLTI, 2021.
- [35] VAICEKAUSKAS, Mikas; JANKEVIČIŪTĖ, Giedrė. *Visagalė tradicija: Kristijono Donelaičio „Metai“ iliustracijos ir vaizdinis kanonas*. Vilnius: LLTI, 2013.
- [36] ZABORSKAITĖ, V. *Maironis*. Vilnius: Vaga, 1987.

EGLĖ KETURAKIENĖ

Kristijonas Donelaitis and Lithuanian Poetry of the Nineteenth Century: Variants of Reading

Summary

The reception theory by Hans Robert Jauss is applied in the article that aims to analyse how Donelaitis's works were evaluated and interpreted by Lithuanian poets and readers in the nineteenth century. The article discusses genetically and typologically common thematic, ideological, and creative poetic connections. By maintaining the methodological principle of reception, i.e., the horizon of expectation, the scope of the article is limited to only those Lithuanian poets of the nineteenth century who entered the history of Lithuanian literature as readers of Donelaitis's works (Simonas Stanevičius, Silvestras Gimžauskas, Vincas Kudirka, Pranas Vaičaitis, Maironis). It should be noted that the relation of the nineteenth-century poets and readers with the creative legacy of Donelaitis is manifold and therefore it is possible to speak about the revived Donelaitian tradition in Lithuanian poetic texts of the nineteenth century. Poetic works by Stanevičius and Donelaitis are united by the Kantian ideology of Enlightenment, which highlights the axiological content necessary for a national community. These two authors are brought together by the actualisation of the legacy of antiquity, the choice of narrative strategies typical of Aesopian fables, application of the cataloguing principles of epic poetics, common poetics of salutations-glorifications, and the significance of the evangelical love. Both Donelaitis and

Gimžauskas highlight the significance of national identity and moderate way of life, the dominant of Christ-centred faith and Christian poetics (common metaphor of the protecting divine hand). Typological unity of Donelaitis's and Kudirka's poetic works is revealed through the dominant of rational mentality, attention to the concreteness of human existence, significance of the agricultural way of life and everyday work, and the evangelical idea of equality. As for Vaičaitis and Donelaitis, they both create epic narratives that convey the repetition of the cosmogonic action, the cyclical perception of existence emphasising the significance of reviving life. Epic narratives of both authors glorify divine existence by idyllically joyful poetics. Both authors employ the theme of the paradise lost on earth, which they both explain by the loss of sanctity and moral downfall of humanity. Reception of Donelaitis's works can be observed in Maironis's poetry and texts on literary criticism, thus Maironis can be viewed as a reader and evaluator of Donelaitis. It is worth noting that Maironis held contradictory opinions about Donelaitis's work: he both adored and criticised it. On the other hand, the poetics of Lithuanian autumn and winter scenery in Maironis's early manuscript poem "Lietuva" (Lithuania) is based on Donelaitian stylistics of material rustic epic narrative. The literary name of Donelaitis is glorified in Maironis's poems "Lietuva" (Lithuania), "Tarp skausmų į garbę" (Through pain to glory), and "Jaunoji Lietuva" (Young Lithuania). However, the poem "Tarp skausmų į garbę" (Through pain to glory) maintains that Antanas Baranauskas's poetry meets the aesthetic criterion, obligatory to creative works, better than Donelaitis's works do. Interestingly, Maironis's literary criticism published in the third decade of the twentieth century barely shows any unfounded criticism of Donelaitis, while his works are included in the world heritage together with Goethe, Schiller, and Shakespeare. Here Maironis also accentuates the significance of Donelaitis's work to the development of Lithuanian literature and compares it to the impact that Dante's *The Divine Comedy* had on Italian literature. Discussing the specificity of Donelaitis's works in his critical reviews, Maironis paid considerable attention to indicating possible literary contexts, especially the idyll and the epic of antiquity. He emphasised the importance of "the strong-impact atmosphere" in which a creative work is born. Thus, according to Maironis, Donelaitis had created his own poetic tradition which influenced the future generations of Lithuanian poets and writers.

Keywords: Donelaitis, nineteenth century, poets-readers, Jauss's reception theory, concept of the horizon of expectation, poetics